

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA

DEPARTAMENTUL PENTRU PREGĂTIREA PERSONALULUI
DIDACTIC

CORNELIU NOVAC

**BAZELE PSIHOLOGIEI
EDUCAȚIEI**
prelegeri

**EDITURA UNIVERSITARIA
CRAIOVA
2006**

Referenți științifici:

Conf. univ.dr. Crăciunescu Romulus

Conf. univ.dr. Ionel Viorel

Copyright © 2006 Universitaria
Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

Novac, Corneliu
BAZELE PSIHOLOGIEI EDUCAȚIEI *prelegeri* / Corneliu
Novac – Editura Universitaria, 2006 (Tipografia Universității din
Craiova)
210 p.;
24 cm;
Bibliogr.
ISBN 973-742-316-x
978-973-742-316-0

Apărut: 2007
Tipografia Universității din Craiova
Str. Brestei, nr.156A, Craiova, Dolj, România
Tel.: +40 251 598054

Tipărit în România

CUPRINS

<i>Prelegerea 1</i>	Psihologia educației - locul și rolul ei în sistemul științelor psiho-pedagogice.....	9
1.1.	Domeniul și obiectul de studiu al psihologiei educației.....	9
1.2.	Obiectivele psihologiei educației.....	13
1.3.	Valențele cognitiv – acționale ale psihologiei educației.....	15
	<i>Bibliografie.....</i>	16
<i>Prelegerea 2</i>	Mecanismele și funcțiile psihice implicate în învățare.....	17
2.1.	Interacțiunea funcțiilor psihice în activitatea de învățare.....	17
2.2.	Specificul cunoașterii senzoriale.....	19
2.3.	Procesele psihice implicate în cunoașterea senzorială.....	20
2.4.	Rolul cunoașterii intuitive în școală; bazele psihopedagogice ale intuiției.....	25
2.5.	Formele intuiției.....	29
2.6.	Cerințe psihologice ale folosirii materialului intuitiv.....	31
2.7.	Valențe și limite ale materialului intuitiv audio-vizual.....	33
2.8.	Dezvoltarea spiritului de observație și a capacității de reprezentare mentală.....	34
	<i>Bibliografie.....</i>	37
<i>Prelegerea 3</i>	Bazele psihologice ale activității de învățare intuitivă în cadrul școlii.....	39
3.1.	Noțiunea de intuitivitate.....	39
3.2.	Însemnătatea intuitivității în condițiile procesului de învățământ, la vârsta școlară.....	41
3.3.	Căile cunoașterii intuitive.....	44
3.4.	Funcțiile și sarcinile intuiției în procesul instructiv.....	46
3.5.	Cerințele psihologice ale intuitivității în procesul instructiv-educativ.....	53
3.6.	Dimensiunea formativă a abordării constructiviste a învățării în pedagogia secolului XXI.....	62
	<i>Bibliografie.....</i>	65
<i>Prelegerea 4</i>	Bazele neurofuncționale și psihologice ale dezvoltării și educării limbajului.....	67
4.1.	Componentele psihologice ale comunicării, concepte cheie.....	67
4.2.	Mecanismul psihologic al limbajului oral.....	71

4.3.	Structura psihologica a limbajului intern.....	74
4.4.	Mecanismul psihologic al limbajului scris-citit.....	74
	<i>Bibliografie</i>	74
Prelegerea 5	Activitatea de cunoaștere rațională desfășurată în cursul procesului instructiv-educativ	76
5.1.	Caracterizarea activității gândirii.....	76
5.2.	Operațiile gândirii și rolul lor în învățare.....	79
5.3.	Dinamica trecerii de la procesarea concretă la cea logică în ontogeneză.....	103
	<i>Bibliografie</i>	107
Prelegerea 6	Atenția – condiție și factor optimizator pentru învățare ..	108
6.1.	Definirea atenției.....	108
6.2.	Mecanismele fiziologice ale atenției.....	110
6.3.	Formele atenției și rolul lor în procesul instrucției și educației.....	112
6.4.	Particularități individuale ale atenției.....	117
6.5.	Stimularea atenției la lecții și evitarea distragerii atenției elevilor.....	119
6.6.	Dezvoltarea atenției.....	122
	<i>Bibliografie</i>	124
Prelegerea 7	Organizarea activității de învățare	126
7.1.	Importanța organizării raționale a efortului intelectual al elevului.....	126
7.2.	Organizarea rațională a odihnei elevului Noțiuni despre capacitatea de muncă și oboseală la elevi.....	134
7.3.	Factori care condiționează capacitatea de efort intelectual a elevului.....	137
	<i>Bibliografie</i>	144
Prelegerea 8	Cunoașterea personalității – premisă și rezultat ale acțiunii educative	146
8.1.	Strategii de abordare a personalității.....	146
8.1.1.	Descrierea personalității conform criteriului tipologic....	147
8.1.2.	Orientarea psihometrică în studiul personalității.....	149
8.1.3.	Abordarea factorială a personalității.....	152
8.1.4.	Orientarea socio-culturală.....	156

8.2.	Un model explicativ al personalității pe fondul diferențierii și integrării sistemice a informaționale.....	156
	<i>Bibliografie</i>	159
Prelegerea 9	Bazele metodologice ale cunoașterii și evaluării psihologice a personalității elevului.....	162
9.1.	Necesitatea cunoașterii și evaluării psihologice a elevilor.....	162
9.2.	Specificul cunoașterii și evaluării psihologice a elevilor; aspecte problematice.....	164
9.3.	Metode de cunoaștere psihologică a preșcolarului și școlarului...	165
9.4.	Fișa psihopedagogică – modalitate de organizare a informațiilor despre elev.....	175
	<i>Bibliografie</i>	179
Prelegerea 10	Constructivismul psihic – principiul fundamental în formarea planului intelectual și al personalității.....	181
	<i>Bibliografie</i>	184
Prelegerea 11	Stilul activității independente intelectuale a elevului.....	187
11.1.	Noțiuni generale despre stilul de activitate.....	187
11.2.	Particularitățile stilului rațional de activitatea al elevilor mari.....	188
11.3.	Educarea stilului de învățare al elevului.....	194
	<i>Bibliografie</i>	195
Prelegerea 12	Valențele formative ale instruirii de tip constructivist în structurarea stilului cognitiv propriu studenților – viitori profesori.....	198
	<i>Bibliografie</i>	201
Bibliografie selectivă		205

PRELEGEREA I

PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI - LOCUL ȘI ROLUL EI ÎN SISTEMUL ȘTIINȚELOR PSIHO-PEDAGOGICE

- 1.1. Domeniul și obiectul de studiu al psihologiei educației
 - 1.2. Obiectivele psihologiei educației
 - 1.3. Valențele cognitiv – acționale ale psihologiei educației
- Bibliografie*

1.1. Domeniul și obiectul de studiu al psihologiei educației

Datorită dezvoltării ei rapide în secolul XX, psihologia este considerată cea mai răspândită știință despre om, cunoscând aplicații în aproape toate domeniile de activitate ale acestuia. De aici și numeroasele ei ramuri, legate între ele – întrepătrunzându-se unele cu altele, sau conditionându-se reciproc – totul – punând în lumină o dată în plus, importanța psihologiei. Dacă însă “sistem” înseamnă multitudine de elemente, plus interacțiune, atunci pe bună dreptate se vorbește astăzi de “sistemul științelor psihologice”. Într-adevăr, în afară de clasică “*psihologie generală*” sunt cunoscute și recunoscute numeroase ramuri ca: *psihologia copilului* (după unii autori și a adolescentului, pentru a o deosebi de *psihologia vârstelor* care înglobează copilul, adolescentul, adultul și vârsta senectuții); *psihologia socială* (cu două subramuri: *psihologia socială școlară* și *psihologia socială industrială*; *psihologia pedagogică*; *psihologia animală*; *psihologia activității*; *psihologia sportului*; *psihologia economică* (de asemenea cu două ramuri: *psihologia consumului* și *psihologia publicității*) *psihologia judiciară*; *psihologia medicală*; *psihologia artei*; *psihologia militară*; *psihologia clinică*; *psihologia moleculară* (constând din studiul parametrilor biofizici și biochimici a organismelor în condițiile a diverse comportamente; *psihologia conduitei* a

căruia inițiator – P. Janet – o definește ca fiind ”studiul omului în raport cu universul și mai ales în raporturile sale cu ceilalți oameni”.

Psihologia educației ca ramură a psihologiei, ocupă un loc tot mai important în activitatea umană de mare extensiune în lumea contemporană – chiar cea mai spectaculoasă – *învățământul* – în definirea ei clasică fiind cea care studiază legile psihologice ale educării și instruirii copiilor, particularitățile psihologice ale proceselor de instruire și educare. Cum însă în ultimele decenii activitatea educațională și-a lărgit aria, psihologia educației a devenit știință interdisciplinară ce studiază psihicul în perspectiva pedagogiei, urmărind verificarea efectelor pe plan psihic ale aplicării diferitelor metode de învățământ; comportarea elevilor în școală, familie și societate; studiul aptitudinilor în vederea *orientării școlare și profesionale*; acțiunea de conștientizare a acestor aptitudini în spiritul elevilor; orientarea copiilor cu nevoi speciale chiar înainte de a li se stabili un diagnostic precis; psihoterapia în anumite cazuri de deviații psihice etc. Este o definiție care deși extinde domeniul psihologiei educației excesiv – încălcând pe cel al unor ramuri ale psihologiei recunoscute ca având existența independentă – are meritul că atrage atenția asupra implicațiilor profunde ale acestei ramuri în întregul proces de învățământ. Pe scurt – într-o formulare corespunzătoare – psihologia educației studiază bazele psihologice ale procesului instructiv-educativ sau condițiile psihologice, procesele interne ale actului educativ.

Pentru a putea conduce pe baze științifice procesul de formare și dezvoltare a personalității, este necesar ca profesorul să cunoască procesele din lumea interioară a copilului, complexa sa activitate psihică – așa cum se desfășoară în timpul predării și receptării cunoștințelor – *particularitățile reacțiilor psihice individuale* față de influențele externe educaționale, precum și schimbările survenite în personalitatea copilului prin exercitarea acestor influențe și mai ales *mecanismele psihologice* prin care elevul realizează activitatea de învățare, modalitățile prin care se constituie cunoștințele și se elaborează priceperile și deprinderile de activitate.

Activitatea de formare și dezvoltare echilibrată a personalității – în esență sarcină fundamentală a învățământului contemporan – presupune o profundă cunoaștere a personalității. Pentru aceasta, cadrele didactice nu trebuie să aștepte ”rețete” cu privire la căile de urmat, ci trebuie să găsească singure cele mai adecvate procedee, pe baza unei pregătiri psihologice corespunzătoare, găsirea acestor căi fiind ușurată tocmai de însușirea cunoștințelor pe care i le oferă psihologia educației. Iată de ce este greșită concepția multor cadre didactice care începându-și activitatea la clasă abandonează cu ușurință și bruma de cunoștințe tematice însușite în facultate, orientându-și acțiunea educațională după ”modele” ale unor colegi și apoi,

după rutină. Fără îndoială că activitatea lor la clasă este și ea o sursă de informație, dar eficiența ei crește substanțial în condițiile îmbinării și perfecționării pe baza informației “teoretice”.

Este necesar ca un cadru didactic să știe să conceptualizeze rezultatele activității sale la un nivel superior “bunului simț” sau al profanului. El trebuie “să manifeste o *capacitate de adaptare*”, născută din înțelegerea fenomenelor specifice domeniului său de activitate și care să-i permită să rezolve neprevăzutul problemele netratate ca atare în cursul formării sale precum și factorii și aspectele noi ce rezultă din transformarea continuă și inevitabilă a practicii școlare.

Practica arată că dacă este relativ ușor să predai un sistem de cunoștințe (al unei discipline), chiar unor elevi care nu au o motivație necesară, stimularea aceluiași elevi este o problemă mai complexă, mai pretențioasă, dar – practic – și mai puțin realizată. De asemenea, astăzi se apreciază că – pe baza progreselor înregistrate în psihologia copilului și a vârstelor – nu mai poate fi acceptată afirmația că elevii nu posedă capacitatea necesară rezolvării de probleme și multe altele tot atât de perimate.

Într-adevăr, astăzi se știe că înainte ca elevii să-și formeze principii de rezolvare de probleme la matematică, este necesar ca ei să-și fi însușit “spiritul” acestei discipline, ceea ce presupune – pentru profesorul respectiv – că pregătirea sa de specialitate este departe de a fi suficientă; dublarea ei cu cunoștințe de psihologie devenind o necesitate obiectivă. Concepția că multe probleme pe care le pune activitatea educațională se pot rezolva prin “bun simț” a fost de mult depășită, dovedindu-se că și ceea ce pare plauzibil – din “soluțiile” derivate din “bun simț” – nu reprezintă altceva decât teorii greșite (bazate pe “autoritate” și “tradiție”), dar travestite în adevărate truisme de bun simț. Capacitatea de a analiza obiectivele învățământului, exprimate în comportamente tipice ale elevilor, *înțelegerea modului cum se realizează învățarea și cum se modifică procesele de gândire ale copilului în funcție de vârstă precum și capacitatea de apreciere a factorilor care stau la baza motivației pentru învățare în școală toate acestea ar fi foarte utile oricărui profesor care se confruntă cu dificultățile fenomenului educațional”.*

Toate acestea ne arată că scopul teoriei este de a ne permite o mai bună înțelegere a relației dintre **variabilele x** (independente) ale mediului educativ și **variabilele y** (dependente) ale actelor de comportament, pentru ca – bazându-ne pe primele – să le optimizăm pe celelalte. *Dacă înțelegem acest raport putem provoca comportamente mai apropiate de obiectivele propuse.*

În aceste condiții “*psihologia educației*” se ocupă de acele variabile intermediare – cum sunt *aptitudinea* intelectuală, structura de idei din intelectul celui ce învață și *motivația* – a căror natură este nemijlocit psihologică.

Psihologia x “variabilă” este o cantitate – ori calitate – a unui element care își modifică valoarea de la un element la altul în cadrul seriei. De exemplu coeficientul de inteligență care variază – de la elev la elev – într-o clasă. Tot variabile componente sunt și ritmul de prezentare a materialului de învățat, tipul de recompense și pedepse, modul de grupare al elevilor.

Psihologia educației mai studiază însă și efectul exercitat asupra actelor de comportament de către variabile care, pe diferite temeuri teoretice, sunt postulate ca fiind în relație directă cu variabilele psihologice. Așa sunt mărimea și compoziția grupei de elevi; structura logică a disciplinai de învățat sau stilul de predare al profesorului.

Astfel definită, psihologia educației ne apare ca:

- domeniul specializat în cadrul teoriei pedagogice;
- știința aplicată;
- implicată în contextul cercetării fundamentale și al dezvoltării.

Este o componentă de bază a “*educatorului de profesie*”, care este și un *factor de decizie*, fiindcă la baza sistemului global de promovare a înnoirii învățământului stă prezumția că practica școlară se modifică ca urmare a unei decizi luate la fiecare dintre nivelurile ierarhiei învățământului. La nivelul clasei însă profesorul deși constrâns de limite impuse de cele 2 niveluri decizionale precedente, este liber să ia multe alte hotărâri privind tehnicile efective de instruire cum ar fi: succesiunea noului material de învățat, tipul de recapitulare și periodicitatea lor, timpul afectat exercițiilor, modul de grupare al elevilor etc.

Psihologia educației se află într-o strânsă relație cu psihologia generală. Popescu-Neveanu (1987) consideră că psihologia educației trebuie înțeleasă atât ca o ramură a psihologiei generale (un demers analitico-practic ancorat în perceperea, înțelegerea, cunoașterea și devenirea omului) cât și ca o știință de sine stătătoare menită să-și aducă contribuția, prin toți educatorii, la formarea personalității omului în raport cu stadiile dezvoltării sale, prioritar cu zestrea să nativă, ereditatea.

Relații interdisciplinare (multi sau pluridisciplinare) are psihologia cu alte discipline socio-umane ca: medicina, sociologia, fiziologia, arta și literatura, anatomia, igiena, biofizica, biochimia etc. Psihologia educației își corelează cu acestea conținutul, principiile, legile, metodele, procedeele etc. Psihologia educației este strâns legată, de pedagogie, știința educației, a formării intenționate și conștiente a persoanei.

1.2. Obiectivele psihologiei educației

Psihologia educației este una din disciplinele psihopedagogice care oferă cadrului didactic (profesor, institutor, învățător, educatoare) atât cunoștințele cât și tehnicile psihologice menite să contribuie la desfășurarea optimă a procesului instructiv-educativ pe care cadrul didactic îl conduce și apoi îl evaluează.

Obiectivele psihologiei educației rezultă din idealul educației formulat de societate, ideal educațional ce reprezintă finalitatea pedagogică de maximă generalitate, care angajează toate resursele formative ale societății existente la nivel instituțional și individual.

Idealul educațional al școlii românești constă în dezvoltarea liberă, integrală și armonioasă a individualității umane în formarea personalității autonome și creative (legea învățământului, art.3 pg. 3).

Privite din perspectiva idealului educațional, **obiectivele psihologiei educației** pot fi sistematizate astfel:

- Cunoașterea și înțelegerea de către cursanți, viitori profesori, a problemelor de bază ale psihologiei educației legate de activitatea didactică și anume:
 - Cunoașterea principalelor categorii de funcții, procese și mecanisme psihice implicate în învățare;
 - Structura și dinamica personalității și activității umane;
 - Formarea unor disponibilități afectiv-motivaționale privind fundamentarea psihologică a activității instructiv-educative.

Psihologia școlară (în sens restrâns) sau psihologia educației (în sens larg) aplică cunoștințele, legile, regulile, constatările și generalizările din domeniul psihologiei generale la psihologia copilului și cu referire la activitatea de instrucție și educație. În esență, psihologia educațională studiază modul de manifestare și structurare eficientă a activității și a mecanismelor psihocomportamentale implicate în procesul instructiv-educativ.

Psihologia educației este acea ramură a psihologiei care:

- studiază bazele psihologice ale instruirii și educării școlare adică legile însușirii cunoștințelor, formării priceperilor, deprinderilor și apoi a personalității acestora.
- studiază fundamentarea psihologică a metodelor de acțiune și intervenție asupra dezvoltării psihice a școlărilor,
- studiază relațiile dintre actele comportamentale ale profesorului și elevilor și multitudinea variabilelor educaționale care intervin în cursul activității de învățare din școală.

În concluzie, psihologia educației este preocupată de aspectele psihologice ale învățării, iar tematica ei se structurează în funcție de următoarele dimensiuni și elemente componente ale situațiilor educaționale:

- obiectul de învățământ;
- activitatea de învățare;
- personalitatea elevului.

Abordând problematica disciplinelor de învățământ, psihologia educației relevă specificul cognitiv al diferitelor discipline de învățământ. Psihologia demonstrează că funcțiile psihice cognitive care stau la baza asimilării cunoștințelor dar și a formării deprinderilor îmbracă forme specifice de manifestare la fiecare disciplină de învățământ. Se conturează astfel o specificitate conceptuală dar și una operațională la fiecare disciplină de învățământ. Spre exemplu, în lecția de gramatică sau de algebră sunt solicitate operațiile de abstractizare și generalizare a gândirii. În lecțiile de geometrie sau de fizică, prioritare sunt mecanismele de reprezentare mentală de tip figural precum și operația de abstractizare. În lecțiile de biologie, geografie, chimie, asimilarea cunoștințelor depinde de folosirea unor metode intuitive dar și de operațiile de analiză și sinteză. La alte discipline (istorie, geografie), accentul se pune pe procesele memoriei. La activitățile de educație fizică, prioritară este formarea deprinderilor psihomotrice precum și capacitatea de control și autoreglarea conduitei. În concluzie, această specificitate cognitivă și operațională a diferitelor discipline de învățământ face ca la fiecare dintre aceste discipline să apară dificultăți tipice întâmpinate de elevi în învățare. Fiecare profesor va trebui să aibă în vedere la disciplina de învățământ la care realizează predarea să formuleze obiective specifice cognitive și psihomotrice pe care să le operaționalizeze în cursul orelor de predare, adică să le transforme în comportamente observabile în conduita elevului.

În cazul în care psihologia educației abordează activitatea de învățare, ea se va preocupa de:

- înțelegerea structurii și personalității învățării;
- factorii de progres ai învățării școlare;
- tipurile de învățare;
- legile învățării;
- condițiile învățării.

Privit din perspectiva personalității elevului și a grupului școlar, domeniul psihologiei educației va cuprinde:

- cunoașterea și stimularea dezvoltării particularităților de vârstă, dar și a celor individuale sau diferențiale ale elevilor;
- formarea și dezvoltarea echilibrată a personalității elevilor;

- consilierea (îndrumarea) competentă a elevilor în vederea alegerii tipului de școală pe care-l vor urma sau a profesiei pe care o vor practica;
- studiul aspectelor psihosociale ale grupului de elevi. În acest sens, se au în vedere:
 - dinamica psihologică a grupului;
 - omogenitatea și eterogenitatea grupului;
 - problematica liderului formal sau informal;
 - comportamente prosociale sau anti-sociale;
 - creativitatea și cultivarea ei în școală;
 - copiii capabili de performanțe superioare.

Psihologia educației se mai interesează de problematica specifică copiilor cu cerințe speciale.

În concluzie, prin studiul acestor probleme, psihologia educației își propune să înarmeze pe viitorii profesori cu cunoștințele științifice despre personalitatea școlarului, despre activitatea de învățare, propunând în același timp modalități de optimizare a eficienței demersului educativ.

1.3. Valențele cognitiv – acționale ale psihologiei educației

Din punct de vedere teoretic, psihologia educației a avut un aport de ordin istoric în raport cu teoria pedagogică: psihologii au inițiat cercetări în școli încă de la începutul secolului, iar sub impulsul lor s-au organizat primele experimente pedagogice. Deci, psihologia educației a contribuit la introducerea metodei experimentale în pedagogie. Pentru a putea aprecia valoarea oricărei inovații a procesului instructiv-educativ, pedagogul trebuie să apeleze la cercetarea psihologică.

Din punct de vedere practic informațiile de psihologie educației sunt utile în primul rând profesorilor, dar și părinților, oricărei persoane angrenate într-o activitate instructiv-educativă. Necesitatea cunoștințelor de psihologie educației este determinată de faptul că activitatea instructiv-educativă trebuie să se adapteze la situații deosebit de variate datorită diverselor aptitudini, atitudini, preferințe, motive ale școlarii, etc.

Psihologia educației pune la dispoziția educatorului cunoștințe științifice cu privire la învățare: cum se produce învățarea, mecanismele ei interne etc. Psihologia școlară își aduce contribuția la tratarea diferențiată și individualizată a elevilor, subliniindu-le profilul individual și de vârstă.

În concluzie, psihologia educației contribuie la îmbogățirea și perfecționarea didacticii, informațiile furnizate de aceasta putând fi aplicate în practica școlară, optimizând-o.